

19 T/M 30 MEI 2010, MALIEVELD, DEN HAAG

VAK **GESCHIEDENIS**

DOCENT **DR FRANK OKKER**

LES De invloed van de *Max Havelaar* op het bestuur in Nederlands-Indië

Als schrijver van *Max Havelaar* kunnen de verdiensten van Eduard Douwes Dekker, beter bekend als Multatuli, niet makkelijk worden overschat. Maar zijn invloed op het optreden van het Binnenlands Bestuur in de kolonie is een heel andere zaak. De getuigenissen van een aantal tijdgenoten verschaffen ons daar meer inzicht in.

BESCHERMING VAN DE BEVOLKING

Er bestaan nogal wat misverstanden rondom Multatuli en zijn magnum opus *Max Havelaar*. Tegen één daarvan zou de schrijver zeker geen bezwaar hebben gemaakt. Dat is het misverstand dat hij destijds als eerste opkwam tegen de uitbuiting van de inheemse bevolking door haar eigen hoofden en door het Nederlandse gouvernement.

Aan het begin van de negentiende eeuw bepaalde de regering van de Bataafse Republiek – de naam voor de Nederlandse staat tussen 1795 en 1806 – dat alle onderdanen op rechtvaardige en billijke wijze bestuurd dienden te worden. Voor de omgang met de inheemse bevolking van Nederlands-Indië kwam er een wet die het bestuur van de kolonie opdroeg om het welzijn van de gewone ‘inlander’ te bevorderen. Dat moesten de bestuurders doen door de herendiensten te beperken en willekeurige belastingen af te schaffen – in samenspraak met de Javaanse regenten en rekening houdend met het inheemse gewoonterecht: de adat.

Gouverneur-generaal G.A.G.Ph. baron Van der Capellen, die de kolonie van 1816 tot 1826 bestuurde, maakte veel werk van de bijzondere bescherming van de inheemse bevolking. Zo bood hij de bevolking de gelegenheid om klachten in te dienen tegen hoofden en bestuursambtenaren die zich

aan willekeurige handelingen schuldig hadden gemaakt.

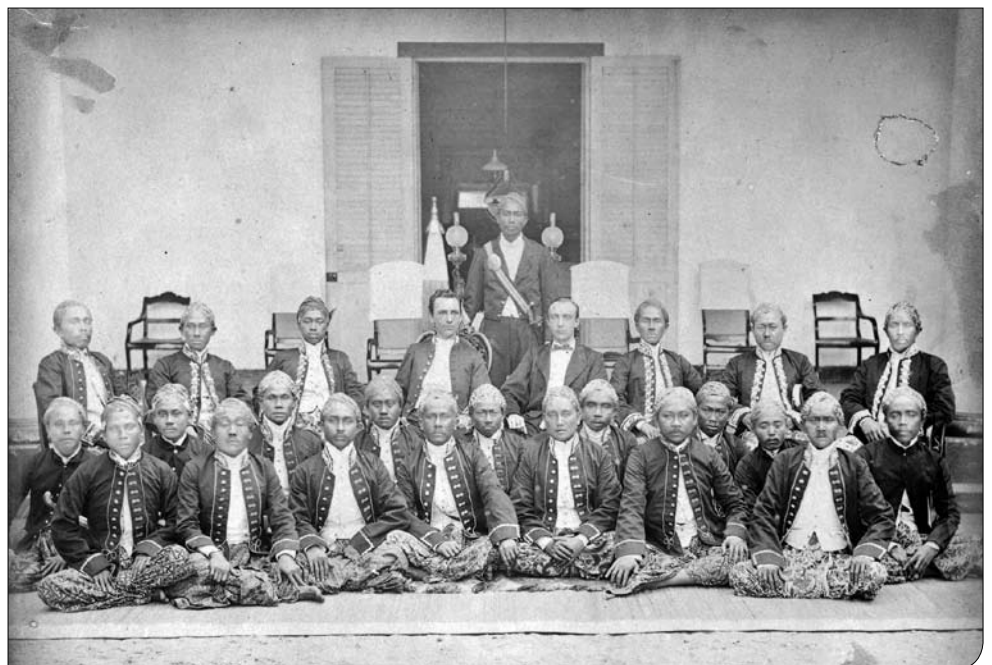
De door Multatuli aangevallen gouverneur-generaal A.J. Duymaer van Twist (1851-1856) spande zich eveneens in om de herendiensten te beperken. Hij schafte de pasarbelaasting af, die voor de bevolking vaak moeilijk op te brengen viel, maar voor de overheid een belangrijke inkomstenbron vormde. Ook verminderde hij de gedwongen aanplant van indigo, die leidde tot uitputting van de rijstvelden. Ten slotte ging hij verschillende malen over tot schorsing of ontslag van Javaanse hoofden wegens ‘knevelarij’ ofwel machtsmisbruik. Ook in het jaar dat *Max Havelaar* verscheen, 1860, moesten drie regenten het veld ruimen.

HET CONFLICT EN DE REACTIES

Multatuli's boek is opgebouwd rond het conflict tussen de idealistische assistent-resident van Lebak, Max Havelaar, en de zestigjarige Soendaneze regent Raden Adipati Karta Natanegara. Dit speelde zich af in het voorjaar van 1856. De assistent-resident kreeg te maken met klachten van de bevolking over excessieve herendiensten en het vorderen van buffels door de regent en diens schoonzoon, het districtshoofd van Paroengkoedjang. Havelaar ontdekte dat zijn voorganger, die onverwachts overleden was, een onderzoek had ingesteld naar knevelarijen door de regent. Hij vermoedde, ten onrechte, dat deze door toedoen van de regent was vergiftigd en besloot daarom Karta Natanegara te schorsen, wegens misbruik van gezag.

Groepsportret met lokale bestuurders en ambtenaren van het Binnenlands Bestuur, 1870-1900

Collectie Tropenmuseum, Amsterdam, coll.nr. 60022677

VAK **GESCHIEDENIS**

DOCENT **DR FRANK OKKER**

LES De invloed van de *Max Havelaar* op het bestuur
in Nederlands-Indië

Resident C.P. Brest van Kempen, die in het boek als toonbeeld van geringe besluitvaardigheid de naam 'Slijmering' kreeg, oordeelde dat hier van zorgvuldig beleid geen sprake was en wees de schorsing af. Hij kreeg bijval van gouverneur-generaal Duymaer van Twist, die de assistent-resident wilde overplaatsen naar Ngawi. Deze nam echter ontslag – waarmee hij zijn aanspraak op pensioen, op basis van zijn zeventien dienstjaren, verspeelde. Dat de resident en de gouverneur-generaal de gevolgde methode van de assistent-resident afwezen, wil niet zeggen dat zij de beschuldigingen niet serieus namen. Brest van Kempen stelde kort daarop een onderzoek in dat leidde tot het ontslag van het districtshoofd en een berisping voor de regent. De Indische regering echter weet het machtsmisbruik van de regent aan diens geringe bezoldiging waarvan hij zo'n tweehonderd verwanten moest onderhouden. Anders dan vrijwel alle regenten op Java ontving hij namelijk geen percentage van de cultuurproducten die aan de overheid werden geleverd, omdat er in Lebak geen koffie of suikerriet was aangeplant. Op grond hiervan ontving de regent een verhoging van zijn traktement, vier jaar na de publicatie van *Max Havelaar*.

NIET CONSERVATIEF, NIET LIBERAAL

Een ander hardnekkig misverstand is dat Multatuli een tegenstander was van het koloniale systeem. Zijn boek, dat volgens Van Hoëvell (de leider van de liberale oppositie) een rilling door ons land teweegbracht, verscheen in het jaar dat de discussie tussen de conservatieven en liberalen over het koloniale beleid een beslissend stadium bereikte. Maar geen van beide partijen vond Multatuli aan haar kant. Hij verweet de conservatieven dat Nederland een roofstaat was die de Indische baten – in 1860 meer dan een derde van alle staatsinkomsten – misbruikte voor de aanleg van de spoorwegen. Maar hij was ook tegen het stelsel van vrije arbeid dat door de liberalen werd gepropageerd als opvolger van het cultuurstelsel. Dat zou volgens hem leiden tot uitbuiting van de Javanen door ondernemers die aan niemand verantwoording schuldig waren. Over de reacties van de Indische bestuursambtenaren weten we meer dankzij de aantekeningen van de geleerde G.P. Rouffaer (1860-1928). Hij verbleef van 1885 tot 1890 in de kolonie en sprak met een flink aantal betrokkenen bij de gebeurtenissen in Lebak. Zij bleken van mening dat de assistent-resident weinig begrip had voor de sociale en culturele verhoudingen op Java.

Veel groter was de invloed van *Max Havelaar* op de Indologiestudenten die binnen afzienbare tijd een functie bij het Binnenlands Bestuur gingen vervullen. Zij waren vast van plan hun werk te verrichten in de geest van de idealistische assistent-resident. Mede daardoor ligt het voor de hand de vlotte acceptatie van de ethische politiek, die aan het begin van de 20ste eeuw haar intrede deed, aan de invloed van Multatuli toe te schrijven. Helaas had die invloed op individueel terrein ook een opvallend negatief gevolg. In de jaren direct na 1860 zouden verschillende Indische bestuursambtenaren die in hun afdeling met misbruik geconfronteerd werden zoals door Multatuli beschreven, een eind aan hun leven maken. Dat was nog heel wat ernstiger dan vrijwillig ontslag.

BIOGRAFIE

dr Frank Okker

Frank Okker is in mei 2000 gepromoveerd aan de Leidse universiteit op een biografie van de Nederlands-Indische schrijver Willem Walraven: *Dirksland tussen de doerians*. Van dat boek verscheen tegelijkertijd een handelseditie bij uitgeverij Bas Lubberhuizen in Amsterdam, die in de pers uitgebreide aandacht kreeg. Over Walraven hield hij enkele malen een lezing in het Bibit Theater. In 2008 verscheen *Tumult*, zijn biografie van Madelon Székely-Lulofs (uitgeverij Atlas). Okker publiceerde onder meer in *Moesson*, *Indische Letteren*, de bundel *Over niks. Over alles. Dag van de Brief* en *De Parelduiker*.

LEESLIJST

- > Doel, H.W. van den, *De stille macht, Het Europese binnenlands bestuur op Java en Madoera, 1808-1942* (Amsterdam, 1994).
- > Fasseur, C., *De weg naar het paradijs en andere Indische geschiedenissen* (Amsterdam, 1995).
- > Fasseur, C., *De Indologen. Ambtenaren voor de Oost 1825-1950* (Amsterdam, 1993).
- > Nieuwenhuys, R., *Tussen twee vaderlanden* (Amsterdam, 1967).
- > Archief G.P. Rouffaer, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), Leiden.

HET TONG TONG FESTIVAL PRESENTEERT:

De Indische School 2010

De Pupillenschool in Gombong (Midden-Java), voor de opleiding van "kinderen van het mannelijke geslacht voor de militaire stand". De foto is afgebeeld in *Baren en oudgasten*, een deel uit de fotoboekenserie *Tempo doeloe – een verzonken wereld* (uitgeverij Querido), samengesteld door Rob Nieuwenhuys.

Het gebrek aan kennis in de Nederlandse samenleving over de Indische cultuur en geschiedenis is een doorn in het oog van veel (Indische) Nederlanders. Ervaringsverhalen uit de Indische gemeenschap worden door gebrek aan voorkennis niet altijd in de juiste context geplaatst waardoor de beeldvorming blijft steken in clichés.

Stichting Tong Tong wil dit veranderen. De oudste Indische culturele stichting van Nederland organiseert daarom sinds 2008 De Indische School; voor iedereen die meer wil weten over het Indische heden en verleden.

Binnen De Indische School belichten deskundige docenten tijdens hun lessen geschiedenis, letteren, muziek en economie zoveel mogelijk kanten van de Indische maatschappij en geschiedenis. Omdat het in 2010 150 jaar geleden is dat de *Max Havelaar* verscheen, het beroemde boek van Eduard Douwes Dekkers oftewel Multatuli, zijn de lessen in dit Multatuli-jaar geclusterd rondom dit boek.

Voor het volgen van de lessen is geen speciale voorkennis vereist; iedereen vanaf vijftien jaar zal de lessen goed kunnen volgen. De lessen vinden plaats in het Bibit-Theater van de Tong Tong Fair.

In deze hand-out staan een korte samenvatting van de les die u zojuist heeft gevolgd en een leeslijst. Alle lessen uit voorgaande jaren staan in uitgebreidere vorm op de website van Stichting Tong Tong, www.tongtong.nl. De nieuwe lessen uit 2010 vindt u hier in de loop van het jaar.

Dr ir Margaret Leidelmeijer adviseerde Stichting Tong Tong bij dit project. Zij was eerder betrokken bij projecten van het NIOD, het Verzetsmuseum Amsterdam, en het Nationaal Archief (website 'Afscheid van Indië').

In 2008 kon De Indische School worden opgezet dankzij een subsidie van Stichting Het Gebaar, in 2009 dankzij gelden van Fonds 1818, M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, het Nationaal Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg, SNS Reaalfonds, Stichting Tong Tong en Pasar Malam Besar BV en in 2010 dankzij financiering door J.E. Jurriaanse Stichting, Fonds 1818 en Pasar Malam Besar BV.

Stichting Tong Tong
Bezuidenhoutseweg 331
2594 AR Den Haag
www.tongtong.nl

